

Մ Ե Ր Ի Ը Մ

(Հ Է Ք Ո Ւ Յ)

Էթլաթ հէրիաթ պապըս,
Խաշխա բուռակը տակըս,
Էլլիմ էրթամ էրևան,
Չարա-չուրա կերևան...

Տարեգիրք ասում են, որ «ի
հնում»
Հեռու մէկ աշխարհք իշխան էր
կենում,

Որ ունէր որդի և երկու աղջիկ.
Երկար վայելեց նա կեանք երջանիկ.
Ու երբ ծերութիւնը նորա մօտեցաւ՝
Իր գանձն ու թագը բաժնիլ ցանկացաւ
Նա զաւակներուն, իր մօտ ժողովեց,
Եւ վերջին կամքը նա այսպէս յայտնեց.

«Ուզում եմ, ասաց, իմ հարստութիւնն
«Ու թաղը թողնել ձեզ ժառանգութիւն.
«Բայց կ'ըլձամ, ուխտիս չի տուած վախճան,
«Գիտնալ ձեր սիրոյն դէպ ինձ աստիճան»:

Մեծ աղջիկն ասաց՝ «Հայր իմ պատուական,
«Քեզ սիրում, պաշտում եմ ցայն աստիճան,
«Որ պատրաստ եմ քեզ համար չամաչել,
«Ու երկրորդ անգամ Քրիստոսին խաչել»:

«Ըջն կենաս դատրիկ», ասաց ծերունին,
«Ու սիրով սեղմեց նորան իր սըրտին»:

Եւ որդին ասաց՝ «Հայր իմ պատուական,
«Ես էլ սիրում եմ քեզ ցայն աստիճան,
«Որ սիրոյդ հանդէպ թագ, իշխանութիւն
«Աչքիս մի չնչին բան են երևում.
«Թէ քեզ պէտք լինի, և ինձ հրամայես,
«Անտրտունջ կրակի մէջ ինձ կըտեսնես»:

«Դու էլ շէն կենաս», ասաց ծերունին,
«Նորան էլ սիրով սեղմեց իր սըրտին»:

Կրտսեր աղջիկը՝ անունը Մարիամ
Հեզ դէմքով եկաւ հօրը յանդիման,
Ասաց՝ «Հայր, այնչափ սիրում եմ ես քեզ,
«Որչափ արժանի է մի հայր քեզ պէս»:

Այս խօսքերը որ իշխանը լրսաւ,
Բարկութիւնիցը սաստիկ կատղեցաւ.

Նորան այնպէս էր դուստրը երևում,
 Իբր թէ նորան բընաւ չէ սիրում,
 Ու կատաղաբար ասաց նա նորան.
 «Հեռացիր աչքէս, անսխրոտ անըզգամ».
 Եւ պատրաստ էր նա խեղճուկին սպանել,
 Թէ աչքէն իսկոյն չի շտապէր փախչել:

Տակաւին Մարիամ տունը չի թողած,
 Մըտաւ իր խուցը, սև օրը սըզաց.
 Եւ ապա հալաւ, զարդք ու ակնեղէն
 Փաթթեց կապոցքում, ու փախաւ տընէն:

Ջատ գնաց, փնաց. իրիկուայ պահուն
 Տեսաւ դաստակերտ մի նա հեռուում,
 Ուզաց ներս մըտնել. սակայն կանգ առաւ,
 Կոշտ մըշակների վարմունքէն վախցաւ,
 Ու փոխեց ճանփան. մըտաւ մէկ անտառ
 Ու մոլորուեցաւ նորա մէջ իսպառ.
 Այնտեղ շատ օրեր նորա սընունդն էր
 Զուրը աղբիւրի, վայրի պըտուղների
 Երեք-չորս շաբաթ նա այդ անտառում
 Փր ու գիշեր էր լալով թափառում.
 Եւ երբ անտառի սահմանին հասաւ,
 Ճանապարհի վրայ սատկած էշ տեսաւ,
 Հանեց դանակը, ու քերթեց էշին,
 Ու վըրան հագաւ նորա կոշտ կաշին,
 Որ մարդիկ նորան դըշխոյ չի ճանչնան,
 Այլ մէկ հասարակ աղախին գիտնան.
 Բայց իր զարդերը, զգեստը թանգազին
 Միշտ ծալած, փաթթած, պահած էր մօտին.

Եւ եկաւ այսպէս աղքատին հազուած
 Մէկ գեղեցկաշէն դարպասի դիմաց.
 Խնդրեց, պաղատեց նա կողկողազին
 Որ առնուն նորան տան մէջ աղախին.
 «Այժմ աղախին, ասին մեզ պէտք չէ.
 «Կուգես գրնա՞ դաշտ, այծեր արածէ՛»:
 Եւ գըշտան մուցաւ ծընունդ իւր աղնիւ
 Ծըռեց վիզն, եղաւ այծերու հովիւ:
 Եւ ամենայն օր ցրտին կամ տոթին
 Արածեցնում էր այծերն արօտին:
 Դրսանց այնպէս էր տըգեղ, անվայել,
 Որ ոչ մի գեղջուկ չուզէր վրան նայել.
 Ամբողջ օրերը դաշտերն էր շրջում
 Ու տրտմութենէն լալիս, հառաչում,
 Կարօտ էր քաշում իւր քըրոջ, եղբօր
 Եւ իւր սիրական, թէն անգութ հօր:

Մի օր էլ կարօտն այնպէս սաստկացաւ,
 Որ համբերելու էլ չըկարացաւ,
 Եւ իւր մանկութեան օրերու նրման
 Ուզաց դարդարուել գէթ էլ մի անգամ.
 Այդ գիտմամբ տաքաւ այծերուն հօտը
 Ձորի մէջ հոսող աղբիւրի մօտը
 Մառնորակ ջրբի մէջ լըւացուեցաւ,
 Արուսեակ աստղին նա նրմանեցաւ,
 Դըռուզ ծամերը ու գէսը ծածան,
 Լեռն ի վայր թափւող ջրի էին նրման.
 Մատներին մատնիք ու վըզին մանեակ
 Հողշողում էին ինչպէս տրեգակ:
 Երբ վըճիտ ջրբի մէջը նայեցաւ,
 Իր գեղեցկութեան շատ ըզմայլեցաւ,

Եւ հայրենաւանդ անուշ տաղերով
 Այն օր մեղմացուց իւր սրտին գորով.
 Դադրեցան այծեր, ուլեր արածել,
 Ըսկըսան նորա մեղեդին լըսել....
 Մինչ այս ու մինչ այն՝ մուլն եկաւ, կոխեց,
 Եւ Մարիամը զգեստները փոխեց.
 Բայց այդ միջոցին երևեցաւ նորան
 Մի մատաղահաս գեղեցիկ իշխան.
 Որ թափառելով՝ սար ու ձորերում
 Այդ օրուայ որսի էրէ էր պտըում,
 Եւ մի թաւ թըփի հտելը պահուած,
 Մարիամի վըրայ նայում էր զմայլած.
 Բայց երբ աղջիկը իշխանին տեսաւ,
 Վախից, ամօթից խիստ շառաղնեցաւ.
 Ժողովեց շտապով զգեստն ու դարդերը,
 Թողեց ձորի մէջ ուլերն, այծերը,
 Հապճեպով դէպի դարպասը զընաց:
 Բայց մուճակներէն մին այնտեղ մընաց.
 Եւ այդ մուճակը այնպէս նազուք էր,
 Որ նորա նըման ոչոր տեսած չէր.
 Իշխանը կուացաւ ու գետնէն առաւ,
 Ու համբուրելով հետը տուն տարաւ:

Եւ այդ իսկ օրից սիրահարուեցաւ,
 Սկսեալ իր կոչուած չար ցաւը ստացաւ.
 Թէ իւր արթնութեան և թէ՛ երազում
 Միշտ այդ հովուհու պատկերն էր տեսնում,
 Եւ դիշեր ցերեկ նորա ականջին
 Ձայներ էր լսում աղջըկայ երգին:
 Հազար մունետիկ չորս կողմ ցրուեցան,
 Ամեն ծակուծուկ շատ բըրբուեցան,

Բայց դատարկ ձեռքով դարձան մարդիկը —
 Աւաղ, լոյս չեկաւ սիրուն աղջիկը,
 Երբ այս հնարներն էլ գուր, ունայն կորան,
 Իշխանը տըւեց այսպիսի հրաման,
 Թէ որ կին մուճակն այս ոտին հագնի,
 Իսկոյն իշխանի կինը կըլինի:
 Կանաչք, աղջրկունք շատ ուրախացան,
 Սմենքը մեծ-մեծ յուսով լըցուեցան
 (Ո՞ր կին չի կարծում իրեն արժանի
 Կինը լինելու հըզօր իշխանի.)
 Ամեն կողմերէն շտապով վազեցին,
 Ոտները մուճակ խըրել փորձեցին.
 Բայց, աւաղ աւաղ, ոչ թէ ոտերը,
 Մուճակ չի մըտած նաև մատերը,
 Տուն վերադարձան ամենքը ցաւած,
 Ասելով՝ «մուճակն շատ վատ է ձեռք»:
 Բայց սեւամաղձը մատաղ իշխանին
 Արագ մօտեցնում էր գերեզմանին,
 Եւ բացի հրաշքէն ոչ ճար, ոչ հընար
 Կար աշխարհքիս մէջ այդ խեղճի համար:
 Յանկարծ ծառաներն եկան պատմեցին,
 Թէ մէկ հովուուհի ունի դրացին,
 Որ դեռ մուճակը ոտին չափած չէ՛,
 Ու չափելու էլ սաստիկ կ'ամաչէ:
 Իշխանն հրամայեց. հովուուհին եկաւ
 Ու իսկոյն մուճակն իւր ոտին հագաւ:
 Պալատականքը դարմացած մնացին,
 Ու կըծու ծաղրով շնորհաւորեցին.
 Բայց երբ իշխանի ծընողք իմացան
 Այդ բոլոր անցքը՝ սաստիկ բարկացան,
 Եւ լըսել անգամ չէին կամենում,
 Որ հարս տուն բերեն կեղտոտ հովուուհուն:

Մարիամի հոգին խիստ վրդովեցաւ,
 Ազնիւ արիւնը մէջը խօսեցաւ,
 Իշխանի ծնօղրին ասաց նա հեզիկ
 «Ձը դիտնաք դուք ինձ հասարակ աղջիկ,
 «Այծեր արածել իմ արուեստը չէր,
 «Ինչպէս կարծում էք, ծննդենէս ի վեր,
 «Միայն կոյր բաղդը այդպէս կամեցաւ
 «Եւ դժխոյ Մարիամ հովուուհի դարձաւ.
 «Զգեստս փոխելու թէ տաք ժամանակ,
 «Իմ ուր լինելը դուք շուտ կիմանաք».
 Պալատականքը լիբբ ու բարձրաձայն
 Դարձեալ Մարիամի վրայ ծիծաղեցան:

—

Բայց Մարիամ գրնաց հեռաւոր սենեակ
 Ու մընաց այնտեղ մի կարճ ժամանակ,
 Եւ երբ այնտեղից նա վերադարձաւ,
 Բոլոր ժողովուրդն սաստիկ զարմացաւ,—
 Կեղտոտ հովուուհին էլ չիկար այնտեղ,
 Բազմականների առջև նորա տեղ
 Կանգնած էր չքնաղ դէմքով մի աղջիկ,
 Վրայի հալաւը ճոխ ու գեղեցիկ,
 Ոտից մինչ գլուխ ոսկի ու գոհար
 Յոլում ու փայլում էին վառ ու վառ:

—

Այս հիանալի պատկերն որ տեսան,
 Այնտեղ գտնուողը ամենքն զարմացան,
 «Ահա իսկական դըժխոյ, ասացին,
 «Եւ արժանաւոր հարս մեր իշխանին»:
 Իշխանը շտապեց իւր կամքը յայտնել,
 Որ դորան ուզում է իւր կին անել:

Բայց Մարիամ նորան տըւեց պատասխան.
 «Քու կիներ կը լինիմ, իմ հըզօր իշխան,
 «Ես ան ժամանակ, երբ իմ ծընոդը
 «Իր սրտէն հանէ գէպի ինձ ոխը,
 «Իմ հարսանիքին զըտնըւի ներկայ,
 «Եւ իր հայրական օրհնէնքը ինձ տայ»:

Իսկոյն դեսպաններ հօրը գընացին,
 Դըշխոյի պսակին վալ հրաւիրեցին.
 Բայց, աւաղ աւաղ, շատ օրեր չանցան.
 Դեսպանը գլխակոր, տըրտում յետ դարձան:
 — Ինչո՞ւ էր արխուր, հարցուց աղջիկը:
 — Զատ տարաբաղդ է քու խեղճ հայրիկը,
 Ասացին դեսպանը, գիտնին նայելով,
 Եջերից առատ արցունք թափելով,
 Քու խեղճ ծընոդը խելագարուած է,
 Յուրտ, գիճին բանդի մէջ արգելուած է.
 Հարադատներդ նորան խաբել են,
 Ձեռքից ամեն բան յափըշտակել են,
 Եւ երբ քու հայրը վանդատ է արել,
 Առել են նորան ու բանդ են դըրել,
 Բանդի դըռները ամուր են փակած,
 Պահպաններով բանդը շուրջ պատած:
 Մարիամ լրսելով այս պատմութիւնը,
 Դառն ողբաց հօր թըշուառութիւնը,
 Փեսայ ու պըսակ նա մըտքէն հանեց.
 Ծընկերը կոծեց, հող գլխուն ցանեց,
 Եւ չըզադրեցուց իւր արցունքն ու լաց, —
 Այսպէս նա իւր հօր սե բաղդը սըգաց:

Փեսան ուղում էր Մարիամին սփոփել,
 չօր անբաղդութեան վըրէժը հանել.
 Մարիամ լոկ խօսքով սփոփուել չէր ուղում,
 Միշտ ու հանապաղ այսպէս էր ասում,
 «Մինչև իմ հայրը բանդէն չազատի
 «Ու նորից փառքով գահը չի նըստի,
 «Եւ հոգւով մարմնով չի առողջանայ,
 «Հարսանիքիս օրն ներկայ չլինի նա
 «Թէկուզ իրարով գան երկինք գետին—
 «Բընաւ լինելու չեմ ես քո կին»:

Տեղից վեր թըռաւ քաջ իշխանորդին,
 Բազմաթիւ զօրքեր ժողովեց չորս-դին,
 Զէնք ու զրահով սպառազինեցաւ,
 Դաւաճանների վըրայ սըլացաւ,
 Նենդութեամբ տիրած աշխարհքէն փախցուց
 Ու հարսի հօրը գահը նըստեցուց:
 Թէև խելաւար էր խեղճ ծերունին,
 Բայց չէր տակաւին անցել մէկ տարին,
 Մարիամը այնքան ջանաց, աշխատեց,
 Որ այդ ցաւէն էլ հօրը ազատեց:

Էլ ոչինչ խափան չիկար պայմանին
 Քաջ իշխանորդու ու հեղ Մարիամին.
 Հարսանիքն հղաւ ճովս ու մեծածախ,
 Բոլոր հիւրերը էին շատ ուրախ,
 Զուլթակ ածեցին, փուրեր փըչեցին,
 Զանկեր քառասուն օր հնչեցուցին:

Եւ իմ հէքիաթը ահա վերջացաւ:

Երկընդէն երկու խընձոր վայր ընկաւ,
 Մէկը լըսողին,
 Մէկը պատմողին,
 Զօվին էլ հէքիաթիս ականջ չիդնողին:

Գամառ-Գարիպա

Այս ոտանաւորը մենք հանում ենք հանգուցեալ բանաստեղծի ձեռագիր տետրակից, որ Պ. Գրիգոր Զալեռլեանը ամենայն սիրելութեամբ դրեց մեր տրամադրութեան տակ: Այդ տետրակը, որ 1881 թուին տպագրուած բանաստեղծութիւնների հատորիկի հետ միասին ամփոփուած է մի կաշմի մէջ, ունի իւր վերայ հետեւեալ համառօտ ղեկուցումը՝ «Միայն այս տարի, այսինքն՝ 1885 Սեպտեմբերի 18-ին սկսեցի թղթերիս մէջ ցրիւ ընկած ոտանաւորներն ժողովելու: Իսկ մինչև այժմ ես ամենեւին հոգս տարած չէի այդ մասին, և այդ պատճառաւ հարիւրաւոր ոտանաւորներ անգարձ կորած պիտի համարել բարեկամաց և ծանօթներիս մօտ:»

Ե. Շահազիզ